

Захарченко С.М.

молодший науковий співробітник,

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

**ОБРЯДОВИЙ ФОЛЬКЛОР РІЗДВЯНИХ ДІЙСТВ
НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)**

Впродовж ХХ – початку ХХІ ст. на Переяславщині суттєвих змін зазнали зміст і структура різдвяних свят, прослідковуються значні втрати у фольклорній базі ритуалу, і, на жаль, бачимо фактично повну втрату манери виконання обрядових співів. Отож, на сьогодні украї необхідними є фіксація, вивчення традицій різдвяного циклу українців Переяславщини з метою їх збереження та подальшого відтворення.

Проблема вивчення фольклорної складової різдвяної обрядовості сіл Переяславщини є малодослідженою у вітчизняній науці. Наукові праці та етнографічні розвідки, що певним чином стосувалися означеної тематики по даному регіону мають, як правило, вибірковий та фрагментарний характер.

Важливим джерелом для глибшого розуміння календарної обрядовості українців Переяславщини є праці корифеїв української етнографії: П. Чубинського [7], М. Максимовича [3], Ф. Вовка [1]. Особливо помітною є робота М. Максимовича «Дні та місяці українського селянина», в якій автор широко й мальовничо зображає різдвяні звичаї та фольклор Наддніпрянщини, частиною якої є Переяславщина. Ґрунтовною етнографічною розвідкою, що розкриває процеси трансформації новорічних обрядів в умовах індустріального суспільства в Україні є

монографія О. Курочкіна «Новорічні свята українців: традиції і сучасність» [2].

Фундаментом даного дослідження є значна питома вага усних джерел: інтерв'ю, спогади, різного роду свідчення, зібрані в ході польових досліджень автора в період 2001–2020 рр. Саме їх аналіз надасть чітке уявлення про пісенно-фольклорну особливість зимової обрядовості Переяславщини та стан збереженості в нових реаліях життя.

Мета статті – дослідити характерні для Переяславщини народно-поетичні особливості різдвяної обрядовості, провести паралель побутування аналогічного фольклорного укладу на тлі загальноукраїнському.

Різдво – один з найзнаменніших празників в календарі українського селянина. Звичаєва структура свята Різдва на Переяславщині в загальному ідентична із загальноукраїнською традицією.

Святкування розпочинали на світанку маленькі хлопчики та дівчатка – ходили «пахолкувати». В християнському трактуванні пахолок – образ маленького Ісуса, а сам термін означав служника при господарі. За віруванням, душі дідів-прадідів, яких цими днями Господь відпускає на землю, вселяються в маленьких хлопчиків, «пахолків». Особливо шанували тих, хто завітав першим – вірили в магію «першого полазника», який приносить до хати щастя. Вважали, чим більше дітей завітає, тим щасливішим буде рік для родини.

Традицію пахолкування було зафіксовано нами у Підварках (мікрорайон м. Переяслава). Нижче приводимо кілька віршованих варіантів, що і нині побутують в означеному поселенні:

Я маленький пахолок,
Родився в вівторок
А в середу рано
Мене в школу здано
А я з школи йду плачу
Світу білого не бачу
На поріг ступаю
Вас із празником поздоровляю!
З Ісусом Христом,
Святим Рождеством! [4]

Побутування звичаю віршування дітками на Різдво на Переяславщині в кінці XIX – на початку XX ст. описав М. Максимович. В його науковому доробку представлено кілька віршованих текстів, зокрема:

Я – маленький хлопчик,
Ізліз на стовпчик,
У дудочку граю,
Христа забавляю.
Христос маленький,
Такий гарненький,
Такий хороший –
Дайте пару грошей!
Ходили з віншуваннями і дівчатка, примовляючи:
Я – маленька дівочка,
Як рожова квіточка,
Свиточка біленька,
Черевички корковенькі,
Будьте з празником здоровенькі! [3, с. 138]

З обіду Різдва починала колядувати молодь. На початку ХХ ст. серед колядників переважали парубочі гурти «із зіздуою, зробленою з кольорового паперу й освітлюваною з середини». Ходили колядувальники із ляльковим вертепом, у якому представлялися сцени, пов'язані з Різдом Христовим: поклоніння мудреців, втеча до Єгипту, смерть царя Ірода тощо [3, с. 138–139]. Гурти виконували поетичні похвали-колядки господарям дому – усім разом, або окремо хлопцеві чи дівчині.

З другої половини ХХ ст. переважають колядницькі гурти змішаного типу, тобто хлопці й дівчата віншували односельчан спільно. Жителька с. Комарівка пригадує: «як школу кончила дак у нас хор там був, і ото ходили колядувать». Із собою гурт носив щось на кшталт зірки. За основу їй слугував обруч, зроблений з лози, замісто променів прикріплялися пелюстки, а в центрі зірки малювалось сонце [5]. Найбільші втрати фольклорна база зимових святка зазнала в період 70–80-тих рр. ХХ ст., коли органи влади, проводили активну роботу по переслідуванню та відвертому цькуванню тих, хто ходив колядувати. Зокрема, дітей в школі викликали на лінійці та при всіх принижували, водночас проводячи антирелігійну ідеологічну роботу. Поступово зникає традиція гуртового колядування, зазвичай, діти ходили поодиночки або ж невеликими гуртами, віншуючи лише рідних. В результат обірвалась тягла традиція вивчення, передавання від старшого покоління меншому обрядових співів та віршування, характерних для даної місцевості. На початок 90-тих рр. спостерігаємо сплеск повернення до традицій гуртового колядування. Очолили відродження традиції працівники культурної сфери, музейники.

Ходили колядувати своїми колективами різної вікової категорії, виконуючи традиційні та найбільш поширені на Переяславщині колядки.

На сьогодні звичай колядування хоч і побутує на Переяславщині, але найчастіше спостерігаємо втрату розуміння сакральності обряду в цілому. Лише зрідка можна почути давню форму колядування – спів, переважають віршовані варіанти, знайдені батьками в мережі «інтернет».

Нижче приводимо тексти, як фрагментарно так і повністю, колядницьких пісень та примовок, що були нами зафіксовані у ході польових досліджень на Переяславщині:

Шо на річці тиха вода стояла
Там Пречиста свого сина купала
А скупавши в яселічка ложила
А вложивши ще й сінечком прикрила
Над тім сіном сірі воли стояли
На те дитя божим духом дихали
До схід сонця приходили три царі
Тій дитині приносили три дарі
Шо первий цар миром-миром мирував
А другий цар Ісусом Христом називав
Шо другий цар Сусом Христом називав
А третій цар квіточкою дарував
Тож не квіточка то святее Рожество
Всьому миру хрещеному радосно.
Оце кінець, а тепер же ж кажуть: «Добрий вечір!» [5]

Христос народився, а цар Ірод зажурився.
Став-приказав дітей вигубляти,
Від двох років до чотирьох.
Ірод дітей вигубляє,
А мати Божа ридась,
Як же мені не ридати,
Як я печальна мати
Мушу по чаду ридати... [6].

В цілому необхідно зазначити, що у традиціях різдвяних свят досліджуваного району протягом ХХ ст. прослідковується спрощення, трансформація та переосмислення обрядодійств. Це пояснюється в першу чергу змінами соціально-політичного, побутового характеру, в результаті чого на сьогодні маємо втрату розуміння символіки і фактичного

зникнення магічного підгрунтя циклу обрядів. Ці обставини спонукають до ретельного вивчення зимових звичаїв та обрядів означеної території з метою подальшого з'ясування місцевих особливостей, залишків фольклорної бази, відповідних компонентів звичаєвості та ареалів їх локалізації.

Список використаних джерел:

1. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології / Х. Вовк. – Київ: Мистецтво, 1995. – 335 с., [8] арк. фото : іл.
2. Курочкін О. Новорічні свята українців: традиції і сучасність. – К.: Наукова думка. – 1978. – 193 с.
3. Максимович М. Дні та місяці українського селянина / пер. з рос. – К., Обереги, 2002. – 189 с.
4. Матеріали польових досліджень Зубер С.М. Записано 28.03.2003 р. в м. Переяслав-Хмельницький (м-н Підварки) від Болтунової Параски Прокопівни, 1908 р. н.
5. МПДА. Записано 13.02.2014 р. м. Переяслав-Хмельницький від Ляльки К.М., 1938 р. н., уродженки с. Комарівка Переяслав-Хм. р-ну Київської обл.
6. МПДА. Записано 16.02.2016 р. в м. Переяслав-Хмельницький від Пономаренко Ольги Якимівни, 1902 р. н., уродженки с. Андруші Переяслав-Хм. р-ну Київської обл.
7. Чубинський П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край, снаряженный императорским русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П.П. Чубинским. – Т. 3. Народный дневник, изданный под наблюдением действ.-чл. Н.И. Костомарова. – С.-Петербург, 1872.